

Дмитро Волошин,

молодший науковий співробітник, аспірант,
Національна юридична бібліотека
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: dimavoloshin1998@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9239-8496>

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК У ПЕРІОД COVID-19

У період COVID-19 бібліотеки набули досвіду діяльності в екстремальній пандемійній ситуації та напрацювали ряд адаптаційних механізмів для цього. У праці узагальнено цей досвід і його вплив на бібліотечну діяльність, зокрема порівняно з українськими та зарубіжними напрацюваннями. Шляхом аналізу наукових джерел було виявлено й систематизовано пріоритетні виклики, з якими зіштовхнулися бібліотеки в умовах пандемії COVID-19; проаналізовано нові напрями роботи, успішні кейси та інструменти, які використовували бібліотеки для адаптації до нових умов; здійснено порівняльний аналіз українського й зарубіжного досвіду адаптації бібліотек до пандемії, виокремлено спільні та відмінні риси; обґрунтовано перспективні напрями роботи бібліотек в умовах пост-пандемії.

На основі здійсненого аналізу наукових джерел було зроблено висновки щодо специфіки функціонування бібліотек і шляхів успішної адаптації до нових викликів пандемії COVID-19.

Ключові слова: бібліотеки, дистанційне обслуговування, електронні ресурси, науково-інформаційна діяльність бібліотек, цифровізація, онлайн-послуги, пандемія COVID-19, інноваційні напрями роботи, успішні практики.

Постановка проблеми. Пандемія COVID-19 мала трансформаційний вплив на глобальну спільноту й сукупність соціокультурних, економічних та організаційних аспектів життя суспільства. Бібліотеки, як ключові носії знань та інформації, не залишилися осторонь цієї драматичної реальності. Пандемія COVID-19 спричинила непередбачувані виклики для бібліотечних установ, зумовивши потребу в оперативній адаптації до нових умов функціонування. Цей процес адаптації мав комплексний характер й охопив

такі ключові аспекти, як зміну у взаємодії з користувачами, організацію робочих процесів і перетворення простору бібліотек.

У цьому контексті важливо розглянути та проаналізувати стратегії, які використовували бібліотеки для пристосування до нових реалій, а також визначити вплив цих трансформацій на функціонування й розвиток бібліотечної галузі.

Під час аналізу широкого спектра наукових джерел, які систематизовано та узагальнено автором у форматі окремого проєкту, доступного в електронному вигляді [4], було виявлено, що пандемія поставила перед бібліотеками ряд серйозних завдань і викликів, які призвели до значного переосмислення та реорганізації процесів у бібліотечній діяльності. Серед них треба звернути увагу на: відсутність нормативної документації щодо чіткого врегулювання організації роботи бібліотек в умовах пандемії; збереження здоров'я й забезпечення безпеки працівників і відвідувачів книгозбірень; вплив обмежувальних заходів на своєчасне та якісне виконання завдань наукових досліджень; відсутність методології використання інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) і забезпечення сучасними технічними засобами бібліотек та працівників; збереження зайнятості персоналу; проблема адміністративного аспекту; відсутність державного регулювання щодо домашніх робочих місць бібліотекарів [4].

Під час роботи з накопиченим науковим матеріалом було застосовано різноманітні загальнонаукові й методи бібліотекознавства, зокрема кількісного та якісного аналізу контенту, статистичного й систематичного огляду наукової літератури з питань впливу COVID-19 на бібліотеки, порівняльного аналізу українського та зарубіжного досвіду адаптації бібліотек до нових умов.

Результати дослідження. У перші дні запровадження карантинних обмежень на території України бібліотеки проявили неабияку гнучкість і виняткову адаптацію в умовах нових викликів. Вимушене припинення роботи бібліотечних установ спричинило зміну їхнього формату роботи та викликало необхідність швидкого переходу до альтернативних форм обслуговування користувачів, таких як дистанційний доступ до електронних ресурсів і віртуальний обмін інформацією.

Бібліотеки сфокусувалися на наданні послуг, які є найбільш важливими для користувачів у цей період, зокрема на підтримці в навчанні й науковій діяльності, забезпеченні доступу до інформації та ресурсів, розвитку цифрових навичок. Важливими в цьому контексті стали вже наявні бібліотечні напрацювання, звернення до яких істотно зросло в умовах вимушеної дистанційної роботи. Такими ресурсами, що значно розширили можли-

вості доступу до інформації, стали проекти «Наукова періодика України», що включає електронні версії фахових наукових видань наукових установ і навчальних закладів; репозитарій НБУВ, у якому розміщено документи наукового, довідкового, освітнього й методичного характеру, що стосуються історії НБУВ і відповідають основним напрямам наукової діяльності бібліотеки. Під час вимушеної ізоляції в період епідемії коронавірусної хвороби набула великої популярності серед користувачів база даних «Україніка», яка є єдиною в Україні та містить бібліографічні описи й реферативну інформацію про вітчизняні наукові публікації з усіх галузей знань. Також надзвичайно популярним ресурсом серед користувачів у період карантину й надалі є «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини» (вона містить оцифровані видання історико-культурних фондів НБУВ) [2].

Протягом періоду карантину бібліотеки України ініціювали та реалізували різноманітні проекти з метою надання підтримки користувачам і забезпечення доступу до культурних й освітніх ресурсів. Співробітниками НБУВ було розроблено і впроваджено нові бібліотечно-бібліографічні продукти, такі як електронна вітрина нових надходжень до фонду НБУВ, проєкт «ResearchUA», цифрові видавничі проєкти [зокрема, «Polonica Philosophica Orientalia (2018–2023)»] [10].

Науковою бібліотекою Харківського національного медичного університету було запущено вебнавігатор фахового електронного контенту з інституційних репозитаріїв закладів вищої освіти та наукових установ в Україні. Відібраний і структурований матеріал, систематизований за навчальними дисциплінами, розміщено на платформі «Moodle» університету, доступ до якого надається через авторизацію. Цей інноваційний ресурс постійно оновлюється і є необхідним для всіх учасників освітнього процесу, особливо під час ізоляції. Він розширює інформаційні можливості самостійної підготовки студентів, педагогічної діяльності викладачів і наукових досліджень учених [9].

Співробітники НаУКМА спільно з компанією «Clarivate Analytics» та проєктом «Foster» розробили безкоштовний онлайн-курс під назвою «Наукова комунікація у цифрову епоху». Цей курс призначено для дослідників-початківців і надає їм знання й навички в користуванні сучасними інструментами для проведення та аналізу досліджень [17].

Досвід НБ НУК ім. адмірала Макарова дає змогу наголосити на розширенні можливостей доступу не лише до внутрішніх колекцій електронних видань, а й до світових провайдерів наукових ресурсів, включаючи ліцензовані комерційні бази даних, ресурси з відкритим доступом в інтернеті, а також бази даних з науково-технічною інформацією. Цікавим видається

досвід цієї бібліотеки, що акцентує на розширенні користувацького доступу з мобільних пристроїв та колаборації з науковими видавництвами [12].

Нова послуга «Інформаційний супровід дослідження», впроваджена в Науковій бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка», стала прикладом упровадження рішень для підтримки науковців за допомогою віддаленого доступу [13].

Бібліотека Вінницького педуніверситету ініціювала розроблення двох проєктів, які стали актуальними під час періоду карантину, – «Наукометричні портрети вчених університету», «Бібліотека без меж: Інклюзивна освіта». Ці проєкти спрямовано на забезпечення освітніх і наукових потреб різних груп користувачів, що посприяло підвищенню якості освіти та підтримці наукових досліджень [5].

Під час карантинних обмежень стала важливою складовою стратегії бібліотек співпраця з іншими науковими, культурними та освітніми установами, з метою спільного розвитку й забезпечення доступу до різноманітних ресурсів, розроблення інноваційних освітніх програм і проєктів, організації віртуальних культурних подій (виставок, лекцій, дискусій для громадськості), наприклад спільні онлайн-проєкти Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського з Педагогічним музеєм України та Педагогічно-меморіальним музеєм В. О. Сухомлинського [14].

З початком введення карантинних обмежень у більшості країн світу та обмеження діяльності бібліотечних установ надзвичайно важливою була реакція професійних об'єднань бібліотек на виклики пандемії для забезпечення безпеки й продовження обслуговування користувачів. Українські та зарубіжні бібліотечні асоціації виявили гнучкість і відповідальність у реагуванні на пандемію COVID-19, їхні заходи та рекомендації сприяли підтримці користувачів і забезпеченню безпеки під час карантину. Наприклад, на початку пандемії Українська бібліотечна асоціація (далі – УБА) видала звернення щодо COVID-19, у якому закликала бібліотеки підтримувати користувачів, організувати дистанційне обслуговування, поширювати перевірену інформацію про запобігання поширенню коронавірусу COVID-19. Також УБА діяла оперативно, розмістивши на своїх ресурсах рекомендації Німецької бібліотечної асоціації щодо безпечного відновлення роботи бібліотек, що допомогло книгозбірням України в плануванні процесу відновлення роботи та забезпеченні безпеки користувачів.

Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій і установ (IFLA) закликала всіх своїх членів по всьому світу дотримуватися рекомендацій щодо дій і подорожей, наданих Всесвітньою організацією охорони здоров'я.

IFLA виступила надійним джерелом інформації для бібліотечної галузі та боролася з поширенням дезінформації. Американська бібліотечна асоціація (American Library Association) активно взяла на себе ініціативу і створила спеціальні ресурси для членів асоціації під час пандемії, які включали інформацію про підготовку до пандемії та рекомендації для бібліотек, що допомогло бібліотекам у Сполучених Штатах Америки ефективно реагувати на ситуацію. Австралійська бібліотечна асоціація (ALIA) зосереджувала свою роботу на підтримці бібліотек і наданні ресурсів та інструкцій для бібліотекарів. Асоціація допомагала бібліотекам адаптуватися до нових умов і продовжувати обслуговувати громади. Ірландська бібліотечна асоціація також відзначилася активною підтримкою своїх бібліотек. Вона сприяла інноваційним методам просування цифрових ресурсів, зокрема за допомогою книжкових онлайн-клубів і соціальних медіа [6].

В умовах дистанційної роботи бібліотеки стали переосмислювати свої функції та завдання, забезпечуючи розширення віртуального середовища й цифрового обслуговування, щоб надавати користувачам можливість отримання інформації в онлайн-режимі, що, у свою чергу, викликало акцент на цифровізації бібліотек. Ця стратегічна переорієнтація привела до збільшення популярності й доступності різноманітних електронних ресурсів та онлайн-сервісів, зокрема онлайн-запис у бібліотеку, електронні курси інформаційної грамотності, створення подкастів, віртуальних турів і путівників, онлайн-консультації, онлайн-подорожі, сеанси йоги для своїх користувачів. Також одним з інноваційних напрямів як українських, так і зарубіжних бібліотек було впровадження «бібліотерапії», яка давала можливість користувачам отримувати не тільки інформацію, а й психологічну підтримку через літературні рекомендації та онлайн-консультації під час локдаунів [1].

Для активної популяризації читання серед користувачів бібліотеки запровадили поетичні читання в режимі реального часу, літературні челенджі, вікторини, фотоконкурси, флешмоби, QR-поради, відеоогляди книг, фотоконкурси, також зустрічі з українськими письменниками, рекламу книг у віртуальному просторі та інформування про нові надходження через соціальні мережі. Для вивчення інформаційних потреб своїх користувачів бібліотечні працівники активно використовували онлайн-опитування [8].

Широкої популярності серед бібліотек набуло використання онлайн-сервісу «Електронне доставляння документів», що стало важливою складовою бібліотечної діяльності під час пандемії та після неї. Крім того, бібліотеки активно використовували у своїй діяльності соціальні

мережі, такі як твіттер, фейсбук, інстаграм, де розміщували важливу інформацію про режим роботи, доступ до ресурсів, заходів і рекомендацій для користувачів; активно рекламували свої електронні ресурси, вебінари, онлайн-колекції. Платформи соціальних мереж дали можливість бібліотекам взаємодіяти зі своєю аудиторією, що, у свою чергу, сприяло обміну ідеями, обговоренню тем і залученню громадськості до ініціатив. Для швидкого спілкування з користувачами бібліотеки використовували месенджери, такі як фейсбук-месенджер, ватсап, телеграм, вайбер, що дало можливість користувачам легко звертатися з питаннями та отримувати відповіді в режимі реального часу.

Для внутрішньої комунікації між співробітниками бібліотеки також використовували різні інструменти, постійно підтримували комунікацію за допомогою платформ соціальних мереж і месенджерів, обмінювалися електронними листами, брали участь в онлайн-зустрічах, співпрацювали через Google Docs. Такий комплексний підхід до внутрішньої комунікації дав співробітникам можливість обмінюватися ідеями, обговорювати плани та завдання в реальному часі, що сприяє ефективному функціонуванню бібліотечних установ і підтримці робочих зв'язків навіть у віддаленому режимі роботи.

Бібліотеки організовували різноманітні онлайн-заходи, включаючи лекції, дискусії, виставки, клуби читачів, використовуючи платформи для відеоконференцій, такі як Zoom, Cisco Webex, Google Meet, AtomsHub – для спілкування зі спільнотою, забезпечення доступу до бібліотечних ресурсів і послуг, навіть коли фізичний доступ до бібліотек було обмежено.

Пандемія та спричинений нею дистанційний формат роботи актуалізували питання підвищення рівня цифрової грамотності працівників бібліотек. Його вирішенню сприяв ряд безкоштовних дистанційних навчальних вебінарів і курсів, наданих різними провідними організаціями, такими як Clarivate Analytics, «Наукові публікації – Publ. Science», Prometheus та ін. Також оволодіти цифровими навичками за сучасним форматом допомагала національна онлайн-платформа з цифрової грамотності Міністерства цифрової політики України «Дія. Цифрова освіта», що дала змогу працівникам бібліотек покращити свої знання та здобути досвід у цифровій сфері [14].

Бібліотеки стали ключовими гравцями в наданні доступу до наукової інформації та досліджень, а також підтримці наукової спільноти в кризовий період. Вагомим значенням набуло проведення бібліотеками науково-практичних заходів у режимі онлайн, таких як педагогічні читання, наукові семінари, круглі столи, вебінари, що значно розширило аудиторію.

Бібліотечні працівники активно працювали над забезпеченням широкого доступу вчених до наукових баз даних, таких як «Web of Science», «Scopus», «Cambridge University Press», «Springer Nature», «JSTOR Archive Journals», «Wiley»; електронних архівів (LIBRARIA). Також надавали інформаційну підтримку наукових досліджень, зокрема шляхом формування списків і добору джерел з міжнародних баз даних, включаючи повнотекстові документи тощо. Більшість бібліотек приділяло увагу ідентифікації індексу УДК, оновленню та редагуванню архівів наукових матеріалів і внутрішніх репозитаріїв [1].

Варто зауважити, що різні типи бібліотек (університетські, міські, сільські, шкільні) приділяли увагу різним аспектам і потребам своїх користувачів. Зокрема, бібліотеки університетів спрямували свою роботу на підтримку навчального процесу, включаючи підготовку бібліографічних списків; розміщення публікацій в електронних архівах; визначення класифікаційних індексів; індивідуальні консультації щодо формування та наповнення наукометричних ресурсів; доступ до електронних ресурсів (електронних книг, журналів, баз даних), які студенти і викладачі могли використовувати для навчання й досліджень тощо [7].

Обласні бібліотеки спрямовували свою діяльність на розроблення краєзнавчих онлайн-ресурсів, а міські бібліотеки зосередили увагу на формуванні та просуванні краєзнавчих матеріалів і ресурсів соціального змісту: краєзнавчі колекції, блоги, статті; віртуальні екскурсії; вебінари та лекції. Це, безперечно, надало можливість зберегти й популяризувати культурну спадщину та історію краю, а також сприяло зміцненню спільноти в кризові часи. Бібліотеки на селищному й сільському рівнях докладали зусиль для надання соціальної допомоги місцевим громадянам. Вони допомагали в здійсненні е-урядування, поширенні інформації, підтримці читачів, навіть у роботі з онлайн-освітою. Шкільні бібліотеки проводили дистанційні уроки з інформаційної культури та медіаграмотності, надавали підтримку для онлайн-навчання, організовували різноманітні онлайн-конкурси. Бібліотеки також відіграли значну роль у психологічній підтримці учнів і педагогів під час навчання на відстані, надаючи поради, рекомендації та розміщаючи публікації з питань саморозвитку й психологічного благополуччя [8].

Варто зазначити, що на фоні пандемії значно зросла кількість інформаційних ризиків, пов'язаних з поширенням дезінформації та фейків. Тому важливою складовою роботи як українських, так і зарубіжних бібліотек стало створення платформ, що забезпечують централізований доступ до медичної інформації, пов'язаної з пандемією коронавірусу, розробленої державними органами, інститутами охорони здоров'я і Всесвітньою

організацією охорони здоров'я, що, у свою чергу, що допомагало в забезпеченні інформаційної безпеки користувачів. До таких проєктів відносимо вебсайт для поширення інформації щодо COVID-19 та цифрову навчальну платформу «Digiteket» для висвітлення ризиків, пов'язаних з неправдивими новинами, що вводять в оману населення країни (Національна бібліотека Швеції); сторінку «Корисні онлайн-ресурси для бібліотечного персоналу під час COVID-19», яка містить інформацію з практичних аспектів, пов'язаних з перебігом пандемії коронавірусу на спільному вебсайті «Бібліотеки Ірландії» [16].

Українські бібліотеки виявили велику відповідальність щодо поширення актуальної інформації про пандемію COVID-19, зокрема на своїх вебсайтах і в соціальних мережах висвітлювали рекомендації для збереження здоров'я та надавали посилання на офіційні джерела інформації. Бібліотекарі здійснювали онлайн-консультації користувачам з питань, пов'язаних з пандемією, за допомогою зворотного зв'язку на своїх вебсайтах, через е-пошту та в месенджерах.

Пандемія актуалізувала зростання ролі бібліотек у забезпеченні доступу до інформації та знань для осіб з обмеженими можливостями: помітне розширення дистанційного доступу до бібліотечних ресурсів і послуг позитивно вплинуло на інклюзивність бібліотек. Цей досвід узагальнено, зокрема, у проєкті «Бібліотека без меж» (Вінниця) [3]. Для забезпечення безконтактного доступу до бібліотечних ресурсів бібліотеки в країнах Європи впровадили інноваційні підходи, що включали в себе можливість вибору книг для літніх громадян, які мали складності з візитами в бібліотеки. Наприклад, бібліотечний персонал у Литві читав книги по телефону замовникам, а у Швеції запроваджували послугу доставки книг до дверей [16].

Загалом видається досить перспективним досвід зарубіжних бібліотек, що активно реалізовували різноманітні проєкти та ініціативи, спрямовані на підтримку користувачів і забезпечення доступу до ресурсів з метою надання освітніх можливостей, розвитку культури, підтримки наукових досліджень та популяризації інформаційної грамотності. Цьому досвіду присвячено ряд статей українських дослідників [2, 11, 16, 18]. Якщо узагальнити описані в них ініціативи, можна виділити ряд напрямів:

– підвищення доступності бібліотечних послуг, куди відносимо скасування обмежень для нових користувачів, що стосувалися фізичного відвідування бібліотек з метою отримання читацького квитка; надання тимчасового безкоштовного членства для нерезидентів; активізація дистанційної комунікації: відкриття кол-центрів, публікація гайдів та посібників користувачів онлайн-ресурсів на вебсайтах і в соціальних мережах;

– нарощування практик і послуг, що забезпечували соціальне дистанціювання в умовах пандемії: послуги з онлайн-бронювання книг, доставка зарезервованих документів з акцентом на її безконтактності із залученням, за потреби, волонтерів (Литва, Данія, Норвегія, Швеція, Ірландія);

– розширення номенклатури й спрощення доступу до онлайн-ресурсів і дистанційних сервісів: можливість прокату електронних книг, створення для цього спеціальних платформ або розширення до них доступу [наприклад, Центральна таллінська бібліотека (Естонія) за рахунок таких ініціатив отримала збільшення кількості зареєстрованих користувачів у понад 20 разів];

– активізація та урізноманітнення соціокультурної діяльності. Крім згаданих вище варіантів читання книг телефоном, фіксуємо різні варіанти свого роду національних або локальних читань – у прямому ефірі, потокові трансляції через соціальні мережі; також посилення читацько-книжкової інфраструктури: презентації книг та авторських дописів у фейсбуці або на ютубі, упровадження творчих проєктів, таких як «Facebook Story Time», книжкових онлайн-клубів. Наприклад, Інститут Девона та Ексетера (Devon and Exeter Institution) створив сервіс «Isolation Creations» на своєму вебсайті, де доступні віртуальні тури, ігри й кіноклуб.

На окрему увагу заслуговує особистісна та професійна підтримка бібліотекарів: організація асоціаціями вебінарів для отримання додаткової інформації про електронні книги й інші послуги цифрових медіа, для підтримки бібліотек і полегшення відкриття після карантину. Бібліотека «Université Claude Bernard» (Ліон, Франція) представила цікаву ініціативу, яка отримала назву «Портрети бібліотекарів» (Portraits de bibliothécaires) у 2020 р. Цей проєкт виник завдяки усвідомленню, що бібліотекарі, які змушені були працювати вдома, часто в складних умовах, заслуговують на визнання та підтримку спільноти. Щодня в соціальних мережах, таких як фейсбук, твіттер, інстаграм, публікуються портрети бібліотекарів з короткими описами їхньої роботи. Метою проєкту є поширення інформації про послуги, створені під час карантину, а також підкреслення активності та відданості співробітників бібліотеки в цей важливий період. Водночас ця ініціатива сприяє підтримці взаємозв'язків між бібліотекарями та університетською спільнотою [11].

Варто зупинитися також на інструментарії, що використовувався зарубіжними бібліотеками. Крім очевидного зростання ролі бібліотечних вебсайтів, активізації використання соціальних мереж і різного роду месенджерів, відзначимо також розроблення та впровадження спеціальних мобільних застосунків (Бібліотека Конгресу США), впровадження через

університетські бібліотеки спеціальних комп'ютерних програм і мобільних застосунків для забезпечення навчального процесу.

Пандемія COVID-19 відіграла значну роль у реорганізації бібліотечних послуг і стратегій, що сприяло активному адаптуванню бібліотек до нових реалій та розробленню проєктів і напрямів, які стали невід'ємною частиною їхніх стратегій навіть після закінчення карантину. Так, наприклад, акцент на розвиток цифровізації бібліотечних послуг став вагомим частиним стратегії бібліотек для забезпечення доступу до знань та інформації користувачів, зокрема впровадження системи дистанційного доступу до своїх ресурсів; розширення цифрових колекцій; створення онлайн-читалень, розроблення й проведення віртуальних бібліотечних заходів; використання системи електронної доставки документів тощо.

Співпраця з іншими установами стала важливою складовою стратегії бібліотек – з метою спільного розвитку й забезпечення доступу до різноманітних ресурсів, розроблення інноваційних освітніх програм і проєктів. Що безсумнівно допомагає бібліотекам забезпечити доступ до різних ресурсів і послуг, підтримати освітні й культурні потреби спільноти.

Підтримка навчального процесу, яку здійснюють шкільні та університетські бібліотеки, залишається актуальною й після закінчення пандемії. Умови, створені пандемією, показали важливість доступу до якісних навчальних ресурсів і розвитку інформаційної грамотності. Так, зокрема, бібліотечні установи надають доступ до своїх електронних ресурсів і баз даних; платформ для віддаленого навчання та навчальних програм; організують вебінари, тренінги й лекції з питань інформаційної грамотності та використання інформаційних ресурсів, що сприяє підвищенню якості освіти.

Реклама своїх ресурсів і послуг через різні канали зв'язку є невід'ємною частиною діяльності бібліотечних установ на сьогодні, що допомагає залучити нових користувачів та підтримати їхні потреби в інформації й культурних ресурсах. Бібліотеки використовують популярні соціальні мережі, такі як фейсбук, твіттер, інстаграм, для поширення оголошень, новин і рекламних матеріалів; оновлюють та вдосконалюють свої вебсайти; здійснюють розсилання інформації своїм користувачам з оглядами нових ресурсів і новин за допомогою електронної пошти; організують віртуальні виставки й рекламні акції для привернення уваги користувачів і популяризації своїх ресурсів.

Порівнюючи досвід роботи українських і зарубіжних бібліотек у період пандемії, можна виокремити певні відмінності, зокрема у сфері фінансування. Українські бібліотеки, які вже мали обмежені бюджети

та недостатньо ресурсів для задоволення потреб користувачів, стали стикатися з ще більшими труднощами під час пандемії. Зокрема, книгозбірні мали потребу у фінансуванні для закупівлі нових книг, електронних ресурсів, оновлення обладнання й забезпечення кадрами, а зменшення бюджетів у кризовій ситуації створило загрозу доступу до цих ресурсів для громади.

Зарубіжний досвід свідчить про те, що уряди розвинутих країн традиційно надають фінансову підтримку бібліотечній галузі, розуміючи, що бібліотеки є ключовими центрами освіти та культури. Держави здійснюють фінансування для закупівлі нових книг і ресурсів, розширення фізичних та електронних колекцій, покращення інфраструктури бібліотек, здійснюють підтримку професійної підготовки бібліотекарів, а також стимулювання інновацій і розвитку нових послуг для громади. Так, наприклад, уряд Ірландії витратив 200 тис. євро на придбання додаткових електронних книг у період карантину [16]. Урядом Норвегії було вжито заходи для публічного цифрового доступу до вмісту обов'язкового депонування, а також надання регіональним і місцевим бібліотекам інструментів для проведення цифрових заходів та просування цифрового контенту [16].

Також варто зазначити готовність і здатність зарубіжних бібліотек підтримувати своїх працівників під час пандемії та забезпечувати комфортні умови для віддаленої роботи. Бібліотеки надавали своїм співробітникам всю необхідну техніку (комп'ютери, ноутбуки, програмне забезпечення), навіть ергономічні офісні меблі для використання під час дистанційної роботи, що значно вплинуло на збільшення продуктивності та покращення ергономіки робочих місць бібліотекарів. Зазначена практика підкреслила важливість інфраструктури та засобів для дистанційної роботи для бібліотечних працівників. Заохочення подібних ініціатив в українських бібліотеках може сприяти покращенню робочих умов і продуктивності працівників, а також забезпечити неперервність обслуговування користувачів у будь-яких умовах.

Однією з найважливіших проблем, з якими бібліотеки стикнулися під час карантину, була необхідність забезпечити безпеку персоналу та користувачів. Щоб запобігти поширенню вірусу та забезпечити безпечні умови обслуговування, бібліотеки вживали різні санітарні заходи. Одним з важливих аспектів було дезінфікування та обеззараження книг й інших документів, які поверталися до бібліотеки.

Для забезпечення безпеки відвідувачів та персоналу в бібліотеках під час пандемії працівники книгозбірень здійснювали оптимізацію зон

обслуговування користувачів та організацію робочих місць бібліотекарів з дотриманням санітарних норм [5].

Для уникнення прямого контакту між працівниками та користувачами, зменшуючи ризик передавання інфекції, бібліотеки встановлювали у своїх приміщеннях плексигласові екрани, переважно на приймальних столах, абонементних та інших точках обслуговування, де відбувається контакт між персоналом і користувачами [15].

Висновки. Підсумовуючи, можна стверджувати, що бібліотеки успішно адаптувалися до нових умов, спричинених пандемією COVID-19. Завдяки гнучкості, інноваціям, співпраці з іншими організаціями бібліотекам вдалося зберегти доступність інформації, освіти та культури для всіх верств населення.

Важливо зазначити, що пандемія COVID-19 стала для бібліотек не лише викликом, а й стимулом для розвитку і впровадження нових форм роботи, зокрема перехід до онлайн-формату роботи та розширення спектра віртуальних послуг забезпечили безперебійний доступ до інформації, збереження обслуговування користувачів.

Активна реклама бібліотечної діяльності стала важливим інструментом для підвищення видимості книгозбірень та інформування користувачів про наявні ресурси й послуги.

Співпраця з іншими установами та організаціями сприяла спільному розробленню і впровадженню інноваційних стратегій для підтримки освіти, культури й доступу до інформації.

Бібліотеки продемонстрували свою стійкість і здатність адаптуватися до мінливих умов, що свідчить про їхню важливу роль у суспільстві, функціонуючи як надійний інформаційний, культурний та освітній ресурс.

Список бібліографічних посилань

1. Березівська Л., Закатнов Д., Тарнавська С., Страйгородська Л. Діяльність ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в умовах пандемії COVID-19: виклики, проблеми та шляхи їх розв'язання. *Наук.-мед. студії*. 2021. Вип. 5. С. 120–135. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2021-5-120-135>
2. Білінець Н., Іванов М. Електронні інформаційні ресурси та сервіси національних бібліотек світу в період пандемії. *Нова модель інформ. образу б-ки: зміна традиц. сприйняття її призначення та функцій* : матеріали III наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 21 жовт. 2021 р.) / ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород : Вид-во О. Гаркуші, 2021. С. 7–15.
3. Білоус В. С. Дистанційна робота бібліотеки закладу вищої освіти.

Інформація та соціум : V Міжнар. наук.-практ. конф. (25 черв. 2020 р.). Вінниця, 2020.

4. Волошин Д. Особливості діяльності бібліотек у період COVID-19 (історіографічний аспект). *Наук. пр. Нац б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 69. С. 256–269.

5. Воробйова Л. Бібліотека Вінницького педуніверситету в умовах виклику часу: пошук нових форм роботи. *Бібліотека – місце традицій, простір інновацій* : матеріали наук.-практ. конф. Вінниця, 2020. С. 15–26.

6. Воскобойнікова-Гузєва О. Інформаційна політика: виклики для національних бібліотек та асоціацій в умовах пандемії COVID-19. *Інтегровані комунікації*. 2022. Вип. 9. С. 53–58. <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2020.1.7>

7. Горбань Ю. Дистанційне обслуговування та нові онлайн-послуги бібліотек закладів вищої освіти під час пандемії covid-19. *ЛОГОС* : зб. наук. пр. 2021. <https://doi.org/10.36074/logos-26.02.2021.v3.53>

8. Здановська В. Бібліотекарі на карантині. *Бібл. планета*. 2020. № 2. С. 30–34.

9. Киричок І. В. Дистанційне навчання: завдання університетських бібліотек в нових реаліях. *Тенденції розвитку мед. б-к України і виклики сучас. інформ. сусп-ва* : матеріали XX Ювілейної міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 трав. 2021 р., м. Ужгород) / Нац. наук. мед. б-ка України, Наук. б-ка Ужгород. нац. ун-ту. Київ, 2021. С. 11–12.

10. Коваль Т. М. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: наукова та бібліотечно-інформаційна діяльність в умовах карантину (2020 р.). *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2021. Вип. 61. С. 167–191. <https://doi.org/10.15407/np.61.167>

11. Колеснікова Т. Бібліотеки закладів вищої освіти в умовах невизначеності: особливості організації віддаленої роботи персоналу. *Укр. журн. з бібліотекознавства та інформ. наук*. 2021. № 6. С. 40–61. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.6.2020.218608>

12. Костирко Т. М. Ресурси і сервіси університетської бібліотеки в умовах цифрових трансформацій. *Бібл. Меркурій*. 2022. Вип. 1 (27). С. 105–113. [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1\(27\).256413](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1(27).256413)

13. Матвейко І. Електронні сервіси бібліотеки для забезпечення наукового та навчального процесу. *Бібл. форум: історія, теорія, практика*. 2020. № 3. С. 12–14.

14. Матвійчук О. Є. Бібліотечна підтримка користувачів в умовах пандемії COVID-19. *Зб. матеріалів методсемінару*. 2021. С. 535–542.

15. Пономаренко З. Організація роботи бібліотек в умовах кризи, викли-

каної COVID-19: досвід Європи. *Інформація, комунікація, сусп-во-2020* : матеріали ІХ Міжнар. наук. конф. Львів : Львів. політехніка, 2020. С. 79–80.

16. Литвинова Л. А., Пономаренко З. О. Послуги віддаленого доступу бібліотек Північної Європи в період COVID-19. *Сучасні завдання та пріоритети діяльності б-к вищих навч. закладів: шлях інновацій* : матеріали наук. практич. інтернет-конф. (15–19 черв. 2020 р., Ужгород) / ДВНЗ «Ужгор. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2020. С. 104–112.

17. Терещенко Н. Особливості роботи бібліотек в умовах карантину: огляд вітчизняного та світового досвіду. *Інтегровані комунікації*. 2022. № 9. 59–66. <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2020.1.8>

18. Холцер Д., Горбань Ю., Масіна Д., Скаченко О. Бібліотечні онлайн-послуги під час Covid-19: досвід бібліотек Хорватії та України. *Бібл. Меркурій*. 2021. Вип. 1 (25). С. 81–97. [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1\(25\).231472](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1(25).231472)

References

1. Berezivska, L., Zakatnov, D., Tarnavska, S., Straihorodska, L. (2021). Diialnist DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskooho v umovakh pandemii COVID-19: vyklyky, problemy ta shliakhy yikh rozviazannia [Activities of the V. O. Sukhomlynskyi National Library of Ukraine in the context of the COVID-19 pandemic: challenges, problems and ways to solve them]. *Naukovo-pedahohichni studii – Scientific and Pedagogical Studies*, 5, 120-135 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2021-5-120-135>

2. Bilinets, N., Ivanova, M. (2021). Elektronni informatsiini resursy ta servisy natsionalnykh bibliotek svitu v period pandemii [Electronic information resources and services of national libraries of the world during the pandemic]. In “*A new model of the library’s information image: changing the traditional perception of its purpose and functions*”. *Proceedings of the 3 rd Scientific and Practical Internet Conference, 21 October 2021* (pp. 7-15). Uzhhorod: Vydavnytstvo O. Harkushi [in Ukrainian].

3. Bilous, V. S. (2020). Dystantsiina robota biblioteky zakladu vyshchoi osvity [Remote work of the library of a higher education institution. Information and society]. In “*Information and Society*”. *Proceedings of the 5 th International Scientific and Practical Conference, 25 June 2020*. Vinnytsia [in Ukrainian].

4. Voloshyn, D. A. (2023). Osoblyvosti diialnosti bibliotek v period pandemii COVID-19 (ohliad istoriohrafii) [Peculiarities of Libraries Activities during COVID-19 (Historiographic Aspect)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky*

Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, 69, 256–269 [in Ukrainian].

5. Vorobiova, L. (2020). Biblioteka Vinnytskoho peduniversitytetu v umovakh vyklyku chasu: poshuk novykh form roboty [The Library of Vinnytsia Pedagogical University in the face of the challenge of time: search for new forms of work]. In “*Library – a place of traditions, a space of innovation*”. *Proceedings of the Scientific and Practical Conference* (pp. 15-26). Vinnytsia [in Ukrainian].

6. Voskoboinikova-Huzieva, O. (2022). Informatsiina polityka: vyklyky dlia natsionalnykh bibliotek ta asotsiatsii v umovakh pandemii COVID-19 [Information policy: challenges for national libraries and associations in the context of the COVID-19 pandemic]. *Intehrovani komunikatsii – Integrated Communications*, 9, 53-58 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2020.1.7>

7. Horban, Yu. (2021). Dystantsiine obsluhovuvannya ta novi onlain-posluhy bibliotek zakladiv vyshchoi osvity pid chas pandemii covid-19 [Remote service and new online services of libraries of higher education institutions during the covid-19 pandemic]. *ΛΟΓΟΣ: zbirnyk naukovykh prats – Collection of scientific papers ΛΟΓΟΣ* [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.36074/logos-26.02.2021.v3.53>

8. Zdanovska, V. (2020). *Bibliotekari na karantyni [Librarians in quarantine]. Bibliotekna planeta – Library Planet*, 2, 30-34 [in Ukrainian].

9. Kirichok, I. V. (2021). Dystantsiine navchannia: zavdannia universytetskykh bibliotek v novykh realiiakh [Distance learning: university libraries' tasks in new realities]. In “*Tendencies of development of medical libraries of Ukraine and challenges of the modern information society*”. *Proceedings of the 20 th Anniversary International Scientific and Practical Conference, 19-20 May 2021* (pp. 11-12). Kyiv [in Ukrainian].

10. Koval, T. M. (2021). Vernadsky National Library of Ukraine: scientific and library information activities under quarantine (2020) [Vernadsky National Library of Ukraine: scientific and library information activities under quarantine (2020)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 61, 167-191 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.61.167>

11. Koliesnikova, T. (2021). Biblioteky zakladiv vyshchoi osvity v umovakh nevyznachenosti: osoblyvosti orhanizatsii viddalenoj roboty personalu [Libraries of higher education institutions in conditions of uncertainty: features of the organization of remote work of staff]. *Ukrainskyi zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk – Ukrainian Journal on Library*

and Information Science, 6, 40-61 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.6.2020.218608>

12. Kostyrko, T. M. (2022). Resursy i servisy universytetskoï biblioteki v umovakh tsyfrovyykh transformatsii [Resources and services of the university library in the context of digital transformations]. *Biblioteknyi Merkurii – Library Mercury*, 1(27), 105-113 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1\(27\).256413](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1(27).256413)

13. Matveiko, I. (2020). Elektronni servisy biblioteki dlia zabezpechennia naukovoï ta navchalnoï protsesu [Electronic library services to ensure the scientific and educational process]. *Biblioteknyi forum: istoriia, teoriia, praktyka – Library Forum: History, Theory, Practice*, 3, 12-14 [in Ukrainian].

14. Matviichuk, O. Ye. (2021). Bibliotekna pidtrymka korystuvachiv v umovakh pandemii COVID-19 [Library support for users in the context of the COVID-19 pandemic]. *Zbirnyk materialiv metodseminaru – Collection of materials of the methodological seminar* (pp. 535-542) [in Ukrainian].

15. Ponomarenko, Z. (2020). Orhanizatsiia roboty bibliotek v umovakh kryzy, vyklykanoi COVID-19: dosvid Yevropy [Organization of library work in the context of the COVID-19 crisis: the experience of Europe]. In *“Information, communication, society 2020”*. *Proceedings of the 9 th International Scientific Conference* (pp. 79-80). Lviv [in Ukrainian].

16. Lytvynova, L. A., Ponomarenko, Z. O. (2020). Posluhy viddalenoï dostupu bibliotek Pivnichnoi Yevropy v period COVID-19 [Remote access services of libraries in Northern Europe during the COVID-19 period]. In *“Modern tasks and priorities of libraries of higher educational institutions: the path of innovation”*. *Proceedings of the 3 rd Scientific and Practical Internet Conference, 15-19 June 2020* (pp. 104-112). Uzhhorod [in Ukrainian].

17. Tereshchenko, N. (2022). Osoblyvosti roboty bibliotek v umovakh karantynu: ohliad vitchyznianoho ta svitovoho dosvidu [Features of the work of libraries in quarantine: an overview of domestic and international experience]. *Intehrovani komunikatsii – Integrated Communications*, 9, 59-66 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2020.1.8>

18. Holzer, D., Horban, Y., Masina, D., Skachenko, O. (2021). Bibliotekni onlain-posluhy pid chas Covid 19: dosvid bibliotek Khorvatii ta Ukraini [Online library services during Covid 19: the experience of libraries in Croatia and Ukraine]. *Biblioteknyi Merkurii – Library Mercury*, 1(25), 81-97 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1\(25\).231472](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1(25).231472)

Стаття надійшла до редакції 01.03.2024.

Dmytro Voloshyn,

Junior Researcher, Postgraduate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., 3, Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: dimavoloshin1998@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9239-8496>

Peculiarities of Libraries' Activities during COVID-19

During the COVID-19 period, libraries gained experience in operating in an extreme pandemic situation and developed a number of adaptation mechanisms for the purpose. The article summarizes this experience and its impact on library activities, including a comparison of Ukrainian and foreign practices. By examining research sources, the author identified and systematized the priority challenges faced by libraries in the context of the COVID-19 pandemic; reviewed new work areas, successful cases, and tools used by libraries to adapt themselves to new conditions; made a comparative analysis of Ukrainian and foreign experience of library adaptation to the pandemic, highlighted common and distinctive features; substantiated promising areas of library work in the post-COVID-19 environment.

Particular attention was paid to the development of libraries remote services, introduction of new digital platforms and tools to provide access to resources remotely. In addition, the issue of professional development of library staff to work in the course of digitalization and the growing role of online communications, was considered.

Active cooperation of libraries with various institutions and organizations has become a key factor in implementing innovative strategies to support education, culture and access to information. These partnerships have combined resources and expertise from different sectors, creating effective programs that have enhanced the role of libraries in public life and meeting population' educational and cultural needs.

Based on a comparative analysis of library experience in adaptation to the pandemic, the best practices and recommendations for further development of libraries in the post-pandemic period were identified, including the integration of the latest technologies, expansion of online services, and strengthening of cooperation with other cultural and educational institutions. At the same time, foreign experience has shown the importance of a systematic approach and state support in crisis situations, which helps to ensure the sustainability of library activities and preserve its social function.

Thus, the study allows to summarize the experience, identify key areas for improving librarianship in the face of new challenges, and emphasize the importance of flexibility and innovation in modern libraries activities.

Keywords: libraries, remote services, electronic resources, scientific and information activities of libraries, digitalization, online services, COVID-19 pandemic, innovative areas of work, successful practices.